

Отже, особа злочинця постає як система демографічних, соціально-рольових, психологічних та інших властивостей особи, що вчинили суспільно-небезпечне кримінально-каране діяння. Однак комплексне вивчення особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхнево характеризують особу, а має проводитись з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лісова А.Ю. Особа злочинця як структурний елемент криміналістичної характеристики згвалтування / А.Ю. Лісова // Порівняльно-аналітичне право № 4. – 2013. – С.282 – 286.
2. Кримінологія. Учебник под ред. Коробейникова Б.В., Н.Ф.Кузнецовой, Г.М.Меньковского. М.: Юр. Лит. 1988р. 384с.
3. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

Блага А.Б.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

1. Не дивлячись на те, що питанню визначення фізичного насильства приділялась та продовжує приділятися велика увага з боку як правників, так і представників соціальних наук, вважати його повністю вирішеним не можна. Зокрема, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає фізичне насильство в сім'ї як «умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що можуть призвести або призвели до смерті потерпілого, порушення

фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності» [1]. Зауважимо, однак, що дане визначення має суттєві недоліки з точки зору існуючих правил побудови дефініцій. На нашу думку, до основних ознак, які характеризують цей вид насильства в сім'ї, слід віднести наступні: 1) це умисне діяння (дія або бездіяльність); 2) заборонене законом; 3) вчинене щодо певного кола осіб; 4) вчиняється всупереч чи поза волею потерпілого; 5) порушує тілесну недоторканність, зазіхає на здоров'я або життя потерпілого; 6) способом вчинення діяння є безпосередній (шляхом тілесного контакту) або опосередкований (шляхом застосування зброї, отрути, голоду, холоду, утоплення тощо) фізична силовий вплив. Вказане дає змогу запропонувати таке визначення: ***фізичне насильство в сім'ї – це умисне протиправне діяння (дія або бездіяльність) щодо члена сім'ї чи особи, з якою існували або існують сімейні відносини, яке шляхом фізичного впливу силою (безпосередньо або опосередковано) всупереч або поза волею потерпілого порушує його тілесну недоторканність, здоров'я чи життя, обмежує або виключає свободу його волевиявлення.*** Завдяки наведеному визначенню нами було встановлено, що до категорії злочинів, вчинених у виді фізичного насильства в сім'ї, відносяться діяння, передбачені наступними статтями Кримінального кодексу України: 115; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 135.

2. Згідно даних статистичної звітності МВС щодо злочинів (кримінальних правопорушень), пов'язаних з насильством у сім'ї, в структурі злочинних проявів фізичного насильства переважну більшість становили тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості. При чому в 2013 році спостерігалось зниження кількості закінчених кримінальних проваджень майже за всіма видами злочинних проявів, окрім легких тілесних ушкоджень та побоїв і мордувань – їх показники зросли у багато разів: для легких тілесних ушкоджень з 128 у 2012 році до 1109 у 2013 році (866 %), для побоїв і мордувань – з 8 у 2012 році до 122 у 2013 році (1525 %). На нашу думку, це може бути свідченням прояву не стільки погіршення ситуації з такого виду проявами, скільки навпаки, покращання роботи правоохоронних органів у цій сфері та зростання рівня правової обізнаності громадян з питань протидії насильству в сім'ї. Порівняння даних щодо кількості злочинних проявів фізичного насильства в сім'ї з

даними щодо загальної кількості цих суспільно небезпечних діянь свідчить, що в цілому вони займають невелику частку і становлять приблизно 3,5 %.

3. Через наявну обмеженість змісту та повноти інформації відомчого статистичного спостереження, ми здійснили власне репрезентативне вибіркове емпіричне дослідження, деякі результати якого наведемо нижче. Аналіз генезису злочинних проявів фізичного насильства в сім'ї ми розпочнемо з характеристики особи злочинця і потерпілого як основних факторів соціальної дії, у тому числі й кримінально караної [2]. У вивчених нами матеріалах майже 2/3 (63,4 %) злочинців становили чоловіки, а 1/3 (36,6 %) - жінки. При цьому найбільшу кримінальну активність проявили особи молодого віку (21-29 років): на один рік цієї вікової категорії припадає в середньому трохи більш 9 злочинців (по 9,1). Друге і третє місце відповідно посіли 30-39-річні (7,5 людини на кожен рік цієї групи) і 40- 9-річні (7,3). Найменше злочинів насильницької спрямованості було скоєно людьми похилого віку 60 років і старше (приблизно по 3 людини) і 14-16-річними підлітками (по 3,3).

Таке співвідношення домашніх насильників залежно від їх статі досить часто пояснюється тим, що чоловіки агресивніші, ніж жінки, і більш схильні у своїх взаєминах з іншими в якості моделі поведінки обирати агресію, особливо фізичну. Ця відмінність зазвичай відносять на рахунок генетичних або соціальних факторів. З одного боку стверджується, що чоловіки вже на генетичному рівні запрограмовані на більшу схильність до агресії, ніж жінки. З іншого боку, в багатьох культурах вважається, що представники чоловічої статі не тільки є, але і повинні бути грубіше, самовпевненіше і агресивніше жінок. Численні емпіричні дані дійсно свідчать про те, що між чоловіками і жінками як групами існує різниця: чоловіки більш схильні вдаватися до відкритої фізичної агресії. Також існують істотні розходження в установках щодо агресії: чоловіки, як правило, меншою мірою відчувають почуття тривоги і провини. Жінки ж бувають більш стурбовані тим, чим агресія може обернутися для них самих, наприклад, можливість отримати відсіч з боку жертви. Деякі дані свідчать про те, що чоловіки і жінки дотримуються протилежних соціальних уявлень про агресію. Більше того, жінки розглядають агресію як експресію –

засіб вираження гніву і зняття стресу шляхом вивільнення агресивної енергії. Чоловіки ж, навпаки, ставляться до агресії як до інструменту, вважаючи її моделлю поведінки, до якої вдаються для отримання різноманітної соціальної та матеріальної винагороди [3, с. 221; 4].

За нашими даними, серед осіб, які вчинили злочинне фізичне насильство в сім'ї, переважають особи, які не працювали і не навчалися – 41,1 %; серед інших категорій звертають на себе увагу такі: пенсіонери – 8,8 %; робітники – 8,1 %; вагітні або здійснювали догляд за дитиною – 4,3 %; жили за рахунок тимчасових заробітків – 4,1 %; працівники сфери обслуговування – 3,6 %; працівники сільського господарства – 2,3 %; підприємці – 1,1 %; службовці – 0,9 %; працівники міліції – 0,7 %; учні та студенти – 2,2 %.

Для характеристики особистості злочинця істотне значення має також їх загальна спрямованість і оцінка з боку оточуючих. Так, за місцем проживання, роботи або навчання 3,6 % винних були охарактеризовані дуже позитивно; 30,2 % – в цілому позитивно; 17,6 % зарекомендували себе посередньо; 25,4 % – негативно; 6,8 % – як схильні до скоєння правопорушень; 2,3 % перебували на обліку в міліції; 9,3 % були названі запальними, агресивними, ще 2,3 % – як такі, що мають садистські нахили; відносно 2,5 % осіб було відзначено, що вони не бажають стати на шлях виправлення. Отримані нами результати емпіричного дослідження дозволяють стверджувати, що 36,3% винних зловживали алкогольними напоями, а 2,9% вживали наркотичні засоби; 2,7% перебували на обліку в психіатричному диспансері.

Переважає більшість засуджених хронічних психічних захворювань не має. Однак більш ніж у 64% злочинців цієї категорії є різного роду психічні розлади або розлади поведінки. Крім того, на момент вчинення злочину 4,5% винних перебували в емоційному стані фрустрації (почутті безвиході в ситуації, що склалася), а майже 5% – у стані фізіологічного афекту.

Серед кримінально-правових ознак вкажемо на переважно одноосібний характер вчиненого злочинцями фізичного насильства щодо членів сім'ї (95%). Лише 5% з вивчених нами засуджених вчинили злочин у складі групи. При цьому, залежно від виконуваних ними ролей, в якості організаторів виступили

1,1% осіб, виконавців (співвиконавців) - 2,7%, підбурювачів - 1%, пособників - 0,2%.

4. На відміну від співвідношення злочинців за статтю та віком, аналогічний розподіл потерпілих показав, що особи жіночої та чоловічої статі майже з однаковою частотою стають жертвами злочинного фізичного насильства в сім'ї: 50,6 % - особи чоловічої статі і 49,4 % - жіночої. Згідно з результатами нашого дослідження, найбільший рівень віктимності був зафіксований у осіб вікової групи 60 років і старше (на 1 рік цієї категорії припало майже 5,8 потерпілих), за ними слідує 40 - 49-річні (5,3) і 30 - 39 - літні (5,2). Найнижчий рівень вікової віктимності припав на 17 - 18-річних (не виявлено жодного потерпілого) та 14 - 16-річних (по 1 потерпілому на 1 рік даної групи). З представленим вище розподілом сімейних агресорів і їх жертв за статтю та віком кореспондує така їх соціальна ознака, як виконувана сімейна роль. Диференціація кривдників та потерпілих від злочинних проявів фізичного насильства в сім'ї продемонструвала, що найбільша кількість інцидентів були вчинені між чоловіком і дружиною (у 24,8 % винним був чоловік, а в 21 % - дружина). Наступними значними групами виявилися батьки і діти, причому батьки майже вдвічі частіше здійснювали такі дії відносно дітей, які не досягли повноліття.

За даними нашого дослідження, майже третина потерпілих (26,9%) своїми злочинними діями спровокували злочин у відповідь. Кожен п'ятий постраждалий виявляв різного роду активність, спрямовану на самозахист: 9,3% активно захищалися, 5% кликали на допомогу, 3,4% намагалися втекти, 0,9% намагалися сховатися, 0,7% викликали міліцію. У ряді випадків (9%) потерпілі поводитися пасивно, не захищалися. Крім того, в 18,7% пасивна поведінка було обумовлено малолітністю або безпорадністю жертв, а 11% не встигли зреагувати через швидкоплинність злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>
2. Парсонс Т. О структуре социального действия [Електрон. ресурс]. – М.: Академический Проект, 2000. – 880 с. Режим

доступу

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/pars/index.php

3. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия [Текст]. – СПб.: Изд-во «Питер». – 2000. – 352 с.

4. Гурко Т.А. Социология пола и гендерных отношений // Социология в России /Под ред. В.А. Ядова. 2-е изд., перераб. и допол. М.: Институт социологии РАН, 1998. – С. 173-195

Тичина О.М.,

науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНОЛОГІЇ

Вплив соціальних умов життя та його суперечностей на характер морального формування особи молодшої людини є визначальним і там треба шукати детермінанти злочинності взагалі й неповнолітньої зокрема.

Кримінологічна детермінація є різновидом соціальної детермінації. До процесу детермінації належать причини, умови, корелянти. Детермінація включає в себе різні зв'язки: причинно-наслідкові, кореляційні, функціональні, зв'язки стану, структурно-системні тощо. Система охоплює усі три види детермінації в часі: детермінація минулого, теперішнього та майбутнього і є різновидом соціальної, статистичної (ймовірної), ідеально-цільової детермінації.

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, що її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності – це не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність підсистем й елементів, що взаємодіють між собою та розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основних елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До